

megjelenítése, erős egyéni vonásokkal. Ezeket életkörülményeiből, örömei és nagy csalódásaiból szerzette. Sikerül neki az eszmének égi jellegét földi vonásokkal fölruházni, sikerül a bölcséleti merevséget, prózaiságot hajlékonyabbá, lobogóvá tenni. Ebben messze fölülmúlja kortársait és utánpótlóit. Egyes kitételei közmondásossá váltak. Mindenekfölött bölcselmi költő. Ezért sikerült is nagy, világhíres költeménye. Nem is lehet enélkül ilyen tárgyat megoldani. Lírája egy belsőseges, gazdag életnek kifejezője. A külső hatások átváltoznak versekké, a hangulatok költeményekké, a csalódások szatírákká, az örömek lánggal lobogó himnuszokká. Szenvedései nagyon is elhatalmaskodtak lelkiületén és költeményeinek sokasága, mind a kiadottak, mind a kiadatlanok fájó opál-ragogyású zománcot nyernek. A borongós, peszsimista vonalú érzelmhullámok nem alkalmi kifakadások, hanem a lélek legmélyéről előtörő fenséges háborgások. Ez a sötétség érthető életének két nagy bájából: betegségéből és szerelmi csalódásából. Ebbe a sötétségbe tompított világosságok derítenek bizonyos ködszerű fényt. Elbeszélő költeményei hajlanak a tragikus mozzanatok megjelenítéséhez. Szereti a rémes hátteret, szereti a végzetes kimenetelű helyzeteket. Szinte hídjai a drámai felfogásának. Ide is beleszivárogoz az ama mérge, mely életét elkecsérette. Drámái könny-drámák. A színpadi hatásokat kevéssé ismerte. Nem volt elég jártassága a színi területen. Szinte hivatva volt arra, hogy drámákban fejezze ki nagy tudását, mélyseges érzelmeit. Maga is sok drámai témával kísérletezett, de hiányzott a színpadi távlat. Az erő, mely jellemeket hajt, megnyilatkozik ugyan, de a cselekvés, melyet ez erő bemutat, nem nyilatkozik olyan megkapóan, hogy a nézőt lebilincselje. Nagy művét is csak a változások gyorsasága, a hangulatok sokasága, a cselekmények perdülése, a témák nagyszerűsége és a fenséges keret varázsolja színszerűvé.

Első írói megnyilatkozása a »Literaturai keverék«, melyet otthon, gimnazista korában Pál öccsével együtt szerkeszt. Kisebbségi lírai próbálkozások, szerelmi elképzelések pesti tartózkodása alatt jelennek meg »Lantvirágok« címen. (1840.) 26 vers. Ír a »Honművész«-be is. (1839–40.) Versei

divatos világfájdalmas hullámmások. Ugyanez szövege meg »Csak tréfa«, »Jó név és erény«, »Commodus« színműveiben. Ez utóbbi Róma történetéből való és Teleki »Kegyenc«-ének hatása. Foglalkozott Attila és Werbőczy alakjának dramatizálásával. Ekkor írja a »Nápolyi Endre« c. drámát. Mindezekben hazafias érzelmét és társadalmi fölfogását fejezi ki. A »Férfi és nő« erős hellén hatást jelent. (1843.) Herakles és Dejanaira végétét, a férfi és asszony közös és elválasztó jellemvonását domborítja ki. »Csak végnapjai« (1843.) dicséretet nyert az Akadémia pályázatán. A nemzet szomorú, hazafias, benső küzdelmeinek visszhangja és erős rajza. »Mária királynő« romantikus elemekkel színesített dráma, mely a horvát lázadással kapcsolatosan Mária szerelmét Forgáchhoz vetíti elének. Később átdolgozza. (1855.) Ugyancsak belefog a »II. Lajos« c. tragédiába, de abbahagyja. Házasságában költött versei lírai hangulatúak és szerelmének összes fény- és árnyoldalait világítják meg. Majd szerelemtől lángoló, majd csalódásokkal ittas reflexiók. Elegikus természete panaszos hangokat is csal lantjára. A szabadságharc is lelkesíti, hazafiasságát mélyíti és a szörnyű családi csapások elsötétítik eszmei látóhatárát. Férfi csalódása és a hazafias bánat kettőzött erővel mérgezik meg érzelmeit. Embergölyöllet is tért hódít bensejében. Ilyen lelki háborgások között születik meg az »Az ember tragédiája«. (1859. febr. 17-től 1860. március 26-ig.) Elküldi Arany Jánosnak, aki a mű nagyszerűségét megismerve, Madáchot nagyjaink sorába vezeti be. 1861. okt. 30-án bemutatja a művet a Kisfaludy Társaságban és ezzel megindult annak világi körútja. Esztétikusaink legjelesebbjei szólottak hozzá és Dante, Goethe, Byron mellé sorozták az író. Feléje fordult az írói közfigyelem. A műben az ember köré gyűrűdnek Lucifer áskálódása, ezt korlátozzák a természeti erők és Isten. Isten és Lucifer harcába esik bele Ádám, aki a világtörténelem tragédiáin keresztül majdnem rabja lesz Lucifernek, végre Isten megmenti és jövődő pályájára előkészíti. Az alapeszme: a mű utolsó színének angyali karában nyer megkapó kifejezést, melyet a zárószavak csak erősítenek. Formai tekintetben